

Biernaczky Szilárd

Ogun isten képviseletében

WOLE SOYINKA, MINT EGY TOLERÁNS VALLÁS IGEHIRDETŐJE

Amint ezt már többször összefoglalóan megjegyeztem, Wole Soyinka, a Nobel-díjas nigériai joruba drámaszerző, regényíró, költő és közéleti személyiség [politikai aktivista] kritikusai szerint, mi több, teljes mértékben egybehangzóan a rá vonatkozó rendkívül gazdag szakirodalommal, két jelentős szellemi forrásból táplálkozik művei megalkotásakor, összefüggésben kettős neveltetésével. Az egyiket a keresztény kultúra [például anyját, aki a gyermek Soyinkával együtt tért át, életrajzi regényében a Vad Keresztényként ábrázolja], a másikat a hagyományos afrikai, pontosabban joruba kultúra jelenti a számára [amely nem kis részben nagyapja aktív hagyománytisztelőnek és hagyományőrzésének a következménye].¹ Kritikusai azt is meg szokták említeni írásainak szemléletmódjával kapcsolatban, hogy a keresztény neveltetés nyomai – a szelíd Soyinka, ahogyan egy kis cikkében Gergely Ágnes megjegyzi –² inkább az önéletrajzi-életrajzi műfajú írásaiban érhetők tetten.³

Míg költészetében, két [igazi] regényében és számos drámájában, nem is említve gazdagon áradó esszéit és világmagyarázó dolgozatait, legnagyobbbrészt eredeti kultúrájának világa tárul fel, de számba véve a művekben tetten érhető mitológiai vonatkozásokat, Soyinkának a joruba istenek közül főként Ogunnal, a Vas istenével való különleges kapcsolatára figyelhetünk fel.

A nemrégiben elhunyt [az USA-ban professzorkodó] kiváló nigériai joruba Isidore Okpewho az afrikai szóbeli hagyományokról írott könyvében a következőket jegyzi meg:

Soyinka kedvenc istene Ogun, és a vele kapcsolatos útmutató a következő. Kezdetben hatalmas szakadék volt az istenek és az emberiség között, és az istenek folyamatosan nem tudtak kapcsolatot teremteni velük. Ám Ogun felállt az istenek tanácsában, és önként vállalta, hogy véget vet ennek a különválásnak. A földbe temetett vasércekből készült fémrúddal kitisztította az utat a közbeeső dzsungelben az emberek világába; hálából az istenek megpróbálták őt az istenek királyává koronázni, de elutasította az ajánlatot, és magányba vonult vissza.⁴

Hasonlóképpen beszél Soyinka talán legkiválóbb monográfusa, Biodun Jeyifo is az írónak a joruba istennel való különleges kapcsolatáról, Ogun istent ezúttal nem kedvencnek, hanem egyfajta anti-múzsának minősítve [az első jelentős verseskötet címadó költeményének elemzése során]:

1 Biernaczky Szilárd, *Wole Soyinka mint Ogun isten prófétája?*, Helikon, 2020/4., 545–566.

2 Gergely Ágnes, *A szelíd Soyinka*, Nagyvilág, 1982/11., 1632–1633.

3 Ld. például a magyarul is megjelent kötetben: Wole Soyinka, *Aké*, ford. Garaczi László, utószó Göncz Árpád, Európa, Budapest, 1987, 344.

4 Isidore Okpewho, *African Oral Literature. Backgrounds, Character, and Continuity*, Indiana University Press, Bloomington, 1992, 319.

A Múzsza azon boldogító látogatásának sugallata – amelyre a kötet címvisszafelé, „Idanre”, Soyinka múzsájára, Ogunra utal – azonban ellentétben áll a zűrzavaros, véres átmeneti rítusokkal és ellentmondásossággal [ami a költeményben megfogalmazódik – B. Sz.]. Mint Soyinkától és kritikusaitól az elmúlt évtizedek során megtudtuk, ez a joruba isten a háború és a lírai költészet, a pusztulás és a teremtés istene nem éppen egy múzsza, aki nyugalmas felségében érkezik kedvelt híveihez zavartalan királyi látogatás során.⁵

Bár nyilvánvaló, hogy az immár 54 [más számítások szerint 55] afrikai ország mind gazdagabbá váló irodalmi termését itthon mi képtelenek vagyunk átlátni, mégis örömmel említhetjük, hogy Soyinkának van hazánkban egy (ugyan újabban pályaelhagyónak számító) kritikusa Kármán Marianna személyében, aki nemcsak több írást, elemzést közölt már az afrikai szerzőről, de doktori dolgozatának is Soyinka írásművészete volt a témája. Kármán Marianna miközben igen érdekfeszítő elemzések során mutatja ki, hogy a joruba alkotó milyen mélyen merít a száj-, illetve vallási hagyományokból, az előbbiekhöz hasonlóan az isten és költő kapcsolatának újabb oldalát emeli ki: „Ogun nem utolsó sorban a művészetek és művészeti alkotások istene is, ezért is válhatott Wole Soyinka kedvenc joruba istenségévé. Ogun mitológiai szerepe, személyisége Soyinka teljes életművét áthatja.”⁶ Állításának főleg második részével teljes mértékben egyetérthetünk. Más kérdés, hogy még mielőtt a jeles alkotó Ogun-kultuszának konkrét megnyilvánulásaira (a mitológiai figura nevének konkrét említésére) rálelnénk, az istenre irányuló allúziók már korábbi alkotásaiban felbukkannak, ahogy első ismert versének [*Hajnal*, keletkezése talán 1960] képeiből joruba irodalmárok kimutatták.

A jelen lapszámban közreadott költemény Soyinka börtönverseinek indító darabja (a biafrai háború árnyékában eltöltött börtönének dátuma: 1967–1969), amely a nigériai alkotó költészetében ritka alkalommal páros rímű versformában íródott, és amelynek címe és tartalma – a nemzetközi kritika egybehangzó állítása szerint – Alex Haley *Gyökerek* című 1976-os világsikerű regényére is hatott.

Soyinka már itt is, ahogyan más műveiben, mondhatni világmegváltó váteszként, ha nem egyenesen Ogun képében lép elénk. Vagyis e versében a joruba mitológia istenei nem szólítódnak meg, mint mondjuk nevezetes *etnológiai* drámájában, az *Erdő táncában*, nem idézi meg sajátos lírai-epikai stílusban múzsáját, kedvenc istenét, emberi és alkotói erőinek vaskeménységű forrását, mint az 1965-ben keletkezett, de kötetben csak 1967-ben megjelent *Idanre'* vagy az *Ogun Abibimañ*⁸ című hosszabb lírai és egyúttal epikus karakterű poémáiban. Ugyanakkor a *gyökerektől* mint szimbolikus jeltől a költő súlyos társadalomkritikai felvetésekig jut el, amikor a világ bajai vagy áttételesen a korrupciós hivatalnokok ellen szólal meg (vagyis a többes számú fogalmat akár behelyettesíthetnénk Ogun nevével: gyökerek = Ogun = Soyinka), mellbevágó poétikai megfogalmazásokkal teletsúfolt költeményében. A kiváló nigériai alkotó

5 Biodun Jeyifo, *Wole Soyinka*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 221.

6 Kármán Marianna, *Tradíció – rituálé – emlékezet / A joruba népi hagyományok jelentkezése Wole Soyinka életművében avagy Ógún*, az egúngun és a sàarà találkozása az íróasztalon, PhD értekezés, 2011, 64.

7 *Selected Poems*, Methuen, London, 2001, 61–91.

8 *Ogun Abibimañ*, Rex Collings, London – Ibadan, 1976, 24.

Ogun-kultusza egyébként napjainkig tart. Az utolsó években majd' fél tucat tanulmány-, illetve esszékötetet jelentetett meg, amelyekben mindig felbukkan a Vas istene, még-hozzá sok esetben a joruba mitológia főalakjaival a háttérben. Így például L. Joseph Celucien, az író egyik jelentős kritikus a teokratikus [istenhívő] gondolkodásúnak ítélte, a világvallások agresszivitását, a vallási imperializmust elítélő Soyinka írásos üzeneteit számba véve a következőket írja: „Soyinka azt igyekszik elhíttetni velünk, hogy általában a vallás az emberi szenvedés és erőszak forrása az emberiség történetében. Másrészt bemutatja a joruba vallási hagyományt, mint lehetséges megoldást az emberi nehézségekre és a modern világ vallási toleranciájának problémájára.”⁹ Majd idézi Soyinka egy tanulmányának fontos gondolatát a joruba mitológia és istenhit toleráns természetéről, amelyről mi magunk is meggyőződhetünk.

A fanatizmus és a közösség közül az Orisa a közösséget választja. Az Orisa egy közösség. A közösség az emberi társadalom alapvető egysége, közös nevezője és ragasztója – ez az Orisa tanulsága. A közösség szabályozásának és megőrzésének stratégiáiban pedig az Orisa átengedte a választás jogát az emberiségnek és intelligenciája adta következtetéseknek – elfogadva az intuíciók és értelmezések szerepét, de még a legfelvilágosodottabb papságnak sem alávétve. A hit kollektív megnyilvánulása, az akart vagy akaratlan fanatizmus táptalaja – egyház, mecset, templom vagy kegyhely – maga a tagság, amelynek korlátozása vagy a kizárás bizonyítás útján történik, ellentétben a világi renddel, olyan közösség, amely értelemszerűen átfogja az egészet – ez, amit az Ifa támogat, és ami meghatározza meggyőzésének univerzumát. A vallás vagy a hit gyakorlása nem szolgálhat az emberi együttélés közös alapjaként, kivéve természetesen a kényszer elvének elfogadását mint annak alapelvét, és ennek következményeit – képmutatását – egy külsődleges konformizmust, amelyet a félelem diktál, a kedvezettség vágya vagy valóban a fizikai túlélés igénye által. Végül a végeredmény konfliktus és a kultúrák pusztulása. Ezt értsék meg azoknak a teokráciáknak a bajnokai, ahol a vallás és az ideológia találkozik, és befogadják egymást. Az Orisa figyelmezteti őket: nem fogják a világot még egyszer a tűzvész szélére sodorni. Az Orisa lényege a zsarnokság, a fanatizmus és a diktatúra ellentéte – ennél a tiszteletben tartásnál, az alkalmazkodásnak eme szelleménél milyen nagyobb ajándékot követelhet az emberiség a szellem világától?

Így az igazi közösség békéje és biztonsága, valamint a nyugalom térsége után kutatók számára, amely lehetővé teszi az igazság utáni törekvést, könyörögve Orisához megértésért, örök hittérítésük megsértésének eme vétségéért, ismételten azt az egyszerű utat szorgalmazzuk, amely a Joruba [kultúra és vallásosság – B. Sz.] talajáról az afrikai szárazföldön át a szomszédos nemzetekig, az ellenséges óceánokon át az amerikaiak

9 L. Joseph Celucien, *The Arrogance of Faith and Religious Imperialism: Soyinka's Radical Theistic Humanism and Generous Tolerance*, Journal of Pan African Studies, 2015, Vol. 8, No. 5, 19–63; 34.

világának széléig vezetett már el – *Menj el az Orisához, tanulj az Orisától és légy bölcs.*¹⁰

Az a Soyinka írja e sorokat, aki pályafutása első éveiben kritikusai szerint nem többre törekedett, mint hogy az afrikai hagyományok világát tárja a közönség elé (persze már azokban is dominál a joruba hagyományok középpontba állítása), és csak a későbbiekben jelent meg írásművészetében az éles, az emberek felemeléséért oly erőteljes elhivatottságot magába foglaló társadalomkritika, amelynek része a régi-új erőszakmentes vallás meghirdetése. E versében persze nem véletlenül tapasztalhatjuk különösképpen ezt az attitűdöt (még ha ezúttal az Ogun istennel kapcsolatos hagyományokra utalás csak közvetett és periférikus is), hiszen a börtönbüntetés éveiben hozzászárultak politikai aktivizálódásának elmélyüléséhez.

Imreh András

Mediterrán hétköznapiak

JAIME GIL DE BIEDMA KÖLTÉSZETÉRŐL

A XX. század második felének spanyol költészete – kis túlzással – Jaime Gil de Biedma ponyolájából bújtt elő.

Vasárnapi költőnek vallotta magát, hétfői tudattal. Az élet szabad napjairól írt, jobbára munkanapokon, mert hétvégén élte az életét. Hétköznapi pedig munkába járt. Nem mintha rászorult volna: spanyol nagypolgári családból származott, apja a Fülöp-szigeteki Dohánytársaság vezető tisztviselője volt. Biedma is itt helyezkedett el. És a verseit is itt írta, de nem tördelve, hanem margótól margóig, / jellel elválasztva a sorokat, hogy ha valaki belenézne a papírjaiba, azt hihesse, hivatalos levelet fogalmaz. Állítása szerint volt olyan verse, amit elejétől a végéig fejben komponált, miközben egy értekezleten a cég éves beszámolóját ismertette. Ezt leszámítva szokványos szürke költőkarriernek is tűnhet az övé, mint oly sok költőóriásé – Kavafiszé, Pessoaé, Elioté vagy Vas Istváné. De az övé sem volt az.

Biedma hétköznapijai mediterrán hétköznapiak voltak. Az aranyifjak átlagos életét élte, miközben egyáltalán nem volt átlagos. Barcelonai volt, de spanyol – katalánul kiválóan értett ugyan, de nem beszélt. A spanyol költészet nagy megújítójaként tartják számon, miközben sokkal inkább otthon érezte magát a katalán, mint az andalúz vagy a latin-amerikai költők között. Azt mondta, olyan identitása lehet, mint egy argentinai olasznak. Némileg irigyelte katalán pályatársait a kétnyelvűségükért („Pere Gimferrer spanyolul ironikus, katalánul meg komoly”), miközben pontosan tudta, hogy ő maga akárhány nyelvű lenne, mindegyiken ugyanazt a verset írná.

Nagyjából két témája volt: az idő múlása és saját maga. Egyik fontos verse a *Jaime Gil de Biedma ellen*, egy másik a *Jaime Gil de Biedma halála után* címet viseli.

10 Wole Soyinka, *7. Spirituality of a Continent = Of Africa*, Yale University Press, New Haven – London, 2012, 224.